

УДК 331.215.246.4

І.Г. Завдов'єва, завідувач сектору

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У КРИМІНАЛІСТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В БЮДЖЕТНІЙ СФЕРІ

Розглянуто особливості призначення та проведення економічних судових експертиз у справах, пов'язаних з корупційними проявами в бюджетній сфері.

Рассмотрены особенности назначения и проведения экономических судебных экспертиз по делам, связанным с коррупционными проявлениями в бюджетной сфере.

The article presents distinctions of appointment and procedure of economic expert examination in cases connected with corruption in the public sector.

Загрози економічній безпеці держави визначено у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [1]. Серед основних причин цих загроз названо, зокрема, такі:

- поширення корупції, її укорінення в усіх сферах державного управління;
- слабкість, дисфункціональність, застаріла модель публічних інститутів, де-професіоналізація та деградація державної служби;
- здійснення державними органами діяльності в корпоративних та особистих інтересах, що призводить до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності;
- високий рівень «тінізації» та криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів;
- деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес.

Актуальність зазначеної проблематики зумовлена особливою роллю криміналістичного забезпечення у процесі розкриття та розслідування корупційних злочинів у бюджетній сфері, пов'язаних насамперед з отриманням і легалізацією злочинних доходів, й особливо судово-економічної експертизи в ньому, що дозволяє визначити і встановити факти нецільового витрачання бюджетних коштів і подальшої їх легалізації.

Проблемам використання судової економічної експертизи у криміналістичному забезпеченні протидії корупції присвячено праці Г.Г. Мумінової-Савіної [2], В.Д. Понікарова [3], Н.О. Кушакової [4] та інших. Проте питання щодо проведення судово-економічної експертизи, її завдань і доказового значення досліджено не повною мірою.

Метою статті є дослідження та аналіз експертної практики проведення судово-економічної експертизи, визначення доказового значення цієї експертизи, висновки якої частково базуються на результатах експертної ініціативи.

Сьогодні у структурі корупційних проявів в Україні дедалі більшого значення набувають злочини, пов'язані з незаконним витрачанням цільових бюджетних коштів і подальшою їх легалізацією. Найчастіше таке незаконне і необґрунтоване витрачання цільових бюджетних коштів стає результатом діяльності злочинних груп, у складі яких здебільшого перебувають певні посадові особи. Розслідування за такими кримінальними провадженнями зазвичай є доволі складним.

Загалом судово-економічна експертиза дає змогу:

- виявити недоліки в організації ведення бухгалтерського обліку бюджетної організації, що спричинили матеріальні збитки або дозволили приховати нестачу;
- встановити схеми легалізації коштів, відображені в бухгалтерській документації, та умови, що сприяють виникненню недоліків і можливих зловживань;
- виявити посадову особу, відповідальну за прийняття певного рішення, яке вплинуло на незаконне відображення операції в даних бухгалтерського обліку тощо.

Результати судово-економічної експертизи дають змогу розробити пропозиції, спрямовані на боротьбу з корупційними проявами.

У сфері державних закупівель за допомогою судово-економічної експертизи можна виявити схеми взаємного збагачення чиновників і постачальників (зазвичай шляхом маніпулювання цінами на закупні товари завдяки так званій системі «відкатів» тощо), а також схеми легалізації отриманої злочинної вигоди.

Непоодинокими є випадки поєднання посадовими особами роботи в державних органах з підприємницькою діяльністю, входження посадових осіб державних установ до керівних органів комерційних організацій, використання державної власності (у тому числі службового майна) в особистих цілях. Ці особи мають усі можливості для зловживання своїми службовими повноваженнями. Судово-економічна експертиза у таких випадках дозволяє визначити розмір вигоди посадових осіб, зумовленої зазначеними зловживаннями.

За потреби встановлення певних дій, спрямованих на незаконну приватизацію державного і комунального майна, судово-економічна експертиза дає змогу визначити:

- тривалість користування зазначеним майном, що передувала приватизації;
- джерело фінансування коштів, виділених юридичною особою на вчинення цієї дії;
- подальший рух коштів, отриманих державним або муніципальним органом за приватизацію державного чи комунального майна.

Одним із завдань судово-економічної експертизи у сфері державної інвестиційної діяльності є сприяння раціональнішому використанню майнових та інтелектуальних цінностей при створенні і модернізації основних фондів, реалізації цільових комплексних програм економічного та соціального розвитку через капітальні вкладення.

Процесуальний закон надає експерту право (для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження) викладати у висновку за результатами експертизи виявлені під час її проведення відомості, з приводу яких йому не було поставлено запитання (п. 4 частини третьої ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України)). Зазначене право експерта у процесуальній науці отримало назву експертної ініціативи. Таке право експерта, на думку В.М. Тертишника, є важливою гарантією повноти і всебічності дослідження всіх обставин справи [5].

Слід зазначити, що право експерта вийти за межі запитань, поставлених йому на вирішення експертизи, обумовлено потребами судової та слідчої практики, оскільки органи слідства та суду не завжди повною мірою володіють інформацією про можливості того чи того виду дослідження, не завжди компетентно формулюють запитання [6].

Водночас згідно з частиною першою ст. 101 КПК України висновок експерта — «це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи». На жаль, законодавець не наводить додаткових ознак до визначення висновку експерта, що зумовлює наявність у правозастосовній практиці різних поглядів на його природу як самостійного джерела і засобу доказування у кримінальному процесі.

Отже, з одного боку, КПК України надає експерту право робити висновки з питань, які не поставлені особою, що призначила експертизу, а з іншого боку, законодавче визначення висновку експерта не враховує як доказ відомості з питань, які хоча і не зазначені у постанові про призначення судової експертизи, проте мають значення для кримінального провадження.

Цю неузгодженість може використовувати як сторона захисту, так і сторона обвинувачення, подаючи до суду клопотання про визнання недопустимим доказом висновку експерта в частині відомостей, які мають значення для кримінального провадження, але з приводу яких ініціатор призначення експертизи не ставив запитання, беручи до уваги, що згідно з частиною другою ст. 86 КПК України «недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення».

Наслідком такої неузгодженості може стати затягування процесу розслідування злочинів і подання матеріалів кримінального провадження до суду.

Не сприяє своєчасному розслідуванню злочинів зазначеної категорії, зокрема пов'язаних з легалізацією злочинних доходів, і те, що слідчі, розслідуючи складні, багатоепізодні справи, інколи діють за принципами «довести бодай щось» та «не розслідувати кримінальну справу понад встановлений КПК України термін», прагнуть звузити кількість поставлених на вирішення експертизи запитань до мінімуму, необхідного для доведення хоча б одного із фактів вчинення такого злочину.

Отже, судово-економічна експертиза в криміналістичному забезпеченні протидії корупції в бюджетній сфері є вагомим складовою кримінального провадження, що дає змогу встановити основні для кваліфікації злочинів у цій сфері факти. Для закріплення доказового значення висновків експертизи в частині відомостей, які мають значення для кримінального провадження, але з приводу яких ініціатор призначення експертизи не ставив запитання, доцільно доповнити кримінально-процесуальне законодавство відповідним положенням, яке узаконить як доказ такі відомості.

Список використаної літератури

1. Стратегія національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>.

2. Мумінова-Савіна Г.Г. Судово-бухгалтерська експертиза / Г.Г. Мумінова-Савіна. — К. : КНЕУ, 2003. — 202 с.
3. Понікаров В.Д. Судово-економічна експертиза / В.Д. Понікаров. — Харків : Еспада, 2008. — 272 с.
4. Кушакова Н.О. Судово-економічна експертиза : посіб. / Кушакова Н.О., Саніна Т.О., Чередниченко А.П. — К. : ДНДІСЕ МЮ України. — Д., 2006. — 207 с.
5. Тertiшник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі / В.М. Тertiшник. — Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України : Арт-Прес, 2002. — 432 с.
6. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ковальов Василь Володимирович. — К., 2007. — 228 с.